

СМЕСЕНИТЕ БРАКОВЕ – ПРЕДЕЛ НА ГРАНИЦИТЕ НА ДВЕ КУЛТУРИ

Анастасия Пашова

Искам да започна с един цитат от Цветан Тодоров: “Аз самият не съм вече българин, не съм изцяло французин като другите, аз съм хибрид. Подобна смесица не е присъща само на изгнанниците – самите вие съчетавате в себе си съотношението между провинциалното и парижкото, между женските и мъжките традиции, между социалната среда на родителите си и вашата собствена среда. Ние всички сме метиси в културно отношение, само че някои случаи са по-явни и красноречиви в някои отношения” /Тодоров, 2003/.

Ние всички сме изправени пред срещата на култури и в същото време се опитваме да разберем единството на човешкия род. Но второто не омаловажава първото. Навсякъде в човешкия свят съществуват граници – видими и невидими, граници между етносите, културите, религиите, между индивидуалните светове, ценности и нагласи.

В изследването обект на специален анализ са смесените бракове – междунационални, етнически и религиозни, като видими и реални случаи на срещи с “другият и другостта” в интимен, личностен план. В тях деленето на “наше” и “чуждо” всекидневно нарушава границата, като я замъглява, поне на ниво всекидневие. От гледна точка дискурса на изследването най-важна за мен е темата за културното смесване и за механизмите по които се извършва то, т.е. темата за толерантността в междуетническите и междурелигиозните смесени бракове на хора от различни поколения, пол, професия, с различно образование, индивидуални ценностни нагласи и лична история.

Материята – смесените бракове е напълно нова за мен, но предметът – срещата на различните култури в тях ме привличаше от много време.

И затова се заех да не толкова да анализирам автобиографичните текстове на хора израстнали, или самите те създали смесени бракове, а по-скоро да

изведа теоретичните рамки и проблемните кръгове, които ще се дискутират в едно следващо изследване.¹ Разглеждах всеки един от информаторите, чийто разкази са отразени в книгата, като уникално човешко същество – носител на множество култури, със свой начин на разбиране на света, със свой код на поведение, свързан с конкретно образование, пол, професия, възраст и лична история. Водех се и от идеята на Цветан Тодоров /2003/, че културата изгражда идентичността на всеки човек и следователно не може да има универсални ценности, защото всяка култура изгражда света по свой начин. Водещата ми идея в разработката е да се стреми да разбере хората, така както те виждат себе си, какви са те, какво се опитват да кажат и какво е ценното за тях като преживяване и личен опит. Интересувах се какви са механизмите на културно общуване и водене на диалог между носители на различна колективна идентичност,² свързани в лична и дълготрайна връзка?

Интересувах ме следните изследователски проблеми:

- Какви са преживяванията на хората от различните етнически и религиозни групи към смесените бракове на техните деца, отразени в автобиографите им, или в спомените на децата им? В каква степен тяхното отношение може да се дискутира като критерий за етническа и религиозна толерантност, или нетолерантност?

- Кога се появяват семейни конфликти в брака и защо? Кои са най - честите причини за тяхното възникване? Какви са механизмите на тяхното преработване и решаване?

- Как в спомените си хората от различните поколения, живели в смесен брак мотивират самоидентичността си и къде и с какво проблематизират идентичността на “другия” /в случая партньор/? На какво равнище приемат “другоста” – само на ниво партньор, или в по- широк кръг?

Теоретична рамка

През последното десетилетие социолозите и етнологите отделят значително внимание на изучаването на етническата самоидентификация и идентичността.³ Те не са основни понятия в изследването, но тъй като в него ще се дискутират междуетническите и междурелигиозните бракове в които самоидентификацията и идентичността се прооблематизират се налага краткото им изясняване.

В изследването приемам, че етническата самоидентификация има две страни - от една страна тя е маркер, който показва принадлежността на човека към определена група, а от друга страна е процес на отъждествяване на индивида с определена група. Етническата самоидентификация е смислово ядро на етническата идентичност, която е по-общото понятие и включва целия кръг представи на човека за своя етнос, както и чувствата и намеренията му свързани с тези представи. /Винер, 2004/.

В англоезичната наука традицията в изучаване на етническата идентичност е свързана с изследванията на Е. Ериксон /1940 – 1950-те години/ и след това привлича вниманието на много изследователи, преди всичко американци.⁴ Значително по късно започва да се проблематизира въпроса за самоидентификацията на хората в смесените бракове. В Русия изучаването на връзката между етническата идентичност и самоидентичност в етническите смесени бракове започва 80-те години. /Бусыгин, 1973; Ганцкая, 1977; Терентева, 1974; Сусоколов, 1987; Винер, 1998/. Последният от изброените автори проследява нарастването на смесената етническа брачност в Петербург и влиянието което тя оказва върху изменението на предишната етническа самоидентификация на малцинствените групи в полза на руската. Винер, след като проследява демографската традиция на смесените бракове в СССР конструира няколко различни теоретични модела на етническа самоидентификация в зависимост от:

- Етническата принадлежност на родителите;
- Етническата принадлежност на бащата;
- Поколенческият статус на интервюираните;
- Религиозната принадлежност;
- Владееенето на етническият език и етническата принадлежност;

В руският периодичен печат и в Интернет – пространството, след 1990 година се проблематизират предимно браковете на евреи с неевреи и международните бракове.⁵

Смесените бракове и семейства могат да се разглеждат и изучават от различни страни.⁶ Може да се погледне на тях “отвътре”: да се разгледат взаимоотношенията, възможните и реални конфликти между съпрузите, родителските семейства и децата, спазването на традициите и обичаите в рамките на новото семейство и др. При този подход смесеното семейство се разглежда на първо място като социална група. От друга страна то може да се разгледа в по-широкият контекст на социалните процеси – миграция, урбанизация, демографска картина на брачността за съответната страна, общи тенденции в развитието на семейството и др. В този случай то се разглежда като социален институт. В изследването се интересувам само от първата гледна точка - смесеното семейство “отвътре”, т. е. как хората приемат различността в личен план, какви са техните преживявания и опит по отношения на “другия”. Използвам като изходна теза идеята на Сабри Хамити /2004/, че “Универсалността на културата се базира на универсалността на човека, а тя се откроява само чрез съпоставката с другия, тогава се откроява уникалността и автентичността”.

През последните десетилетия е нарастнало количеството на смесените – междуетнически и междурелигиозни бракове в България. Точни демографски данни за това няма, но косвено може да се съди по честотата на тези бракове сред по-младото поколение. Причините за това явление според мен са много:

- Тенденцията в брачната динамика, свързана със струпването в градо-

вете на повече млади хора от различни етноси, религии и националности с цел образование, или професионална реализация;

- Тенденцията за увеличаване на брачната възраст, с оглед на придобиване на по-високо образование;

- Тенденцията на откъсване на младежите от традиционните общности и промяна на ценностната им система и тази на родителите им за образование, успешност и реализация;

- Тенденцията в градовете младежите от различни етноси да са представени в различни образователни и професионални групи;

Тенденцията на урбанизация и миграция на младите хора в по-големите градове и чужбина.

Разбира се, това са само някои от възможните причини за нарастване чистотата на смесените бракове.

В същото време в българската научна литература смесените бракове не са били самостоятелен обект на изследване. Те се споменават бегло само в по-широкия контекст на различни етнокултурни изследвания.⁷

Етническият и религиозен “друг” в смесените бракове – изследователски проблеми

В книгата са предложени 33 автобиографични спомена на хора от различен етнос, религия, възраст, пол, образование и социален статус.

Първи проблемен кръг

Какви са преживяванията на хората от различни етнически и религиозни групи, от различни възрасти, пол и образование на собствения си смесен брак, или брака на техните деца и как се тематизират в автобиографите им, или в спомените на децата им? В каква степен тяхното отношение може да се дискутира като критерий за етническа и религиозна толерантност, или нетолерантност? Как се отработва конфликта с двете родителски страни в разказаните спомени?

- Казва ли се истината, кога и как? Какво се скрива и защо? За какво се лъже и защо? Какви са мотивите за конкретен тип поведение / на несподеляне и пазене до края на тайната/ - любов или безотговорност към родителите и общността, предателство към етничността, или силна личностна идентичност;

- Какви са най-често реакциите и кои причини за тях? – затвореност на малцинствените групи; чувството за срам свързано с традиционните предразсъдъци на групите; непознаване на “другата култура”; липса на самочувствие, неувереност в себе си.

- Доколко сключването на смесен брак е бунт: срещу нормите и правилата на групата, провокирани от по - високо образование и нов социален статус; срещу семейството и наложените от него ценности; срещу традицията, или срещу етноса, или доколко е продукт на осъзната личностна идентификация и сил-

ни емоционални връзки с партньора?

- Какви поведенчески модели и реакции използват най-често родителите, когато разберат за брака и след това?

- Какви чувства за вини остават и в двете страни и кога се осъзнават и тематизират в разказите?

Втори проблемен кръг

Кога се появяват семейни конфликти в смесените бракове и защо? Какви модели на поведение и отношение между партньорите доминират в смесените бракове? В каква степен родителството в тези семейства, като осъзната потребност и функция смекчава етническите и религиозни различия и как?

- Конфликтите в евентуалните случаи на брак могат да се разглеждат на различни нива . бракове между представители на малцинство - мнозинство; вътре сред малцинствените субгрупи /както е при ромите/; между различни религии; и между различни националности;

- Кога в съвместния живот и защо се появяват конфликти?

- Как информаторите ги тематизират?

- За какви начини на преработка на конфликтите разказват?

- Какви алтернативни стратегии на съвместен всекидневен живот използват?

Трети проблемен кръг

Как в спомените си хората от различните поколения, живели в смесен брак мотивират самоидентичността си и къде и с какво проблематизират идентичността на “другия” /в случая партньор/? На какво равнище приемат “другостта” – само на ниво партньор, или в по-широк кръг?

- В каква ситуация, кога и защо възниква идеята за сключване на брак?

- Какви са мотивите за брак? – Чувства; Непълноценност и самота; Страх – сигурност; Икономически мотиви; Бременност

- Какво се случва като се роди детето? Какви са очакванията на всеки от родителите? Какви страхове и грижи имат? Какво и как очакват близките? Какви стратегии се възприемат след раждането на децата за да се съхрани равновесието? Как се избират имената? Коя религия се избира за децата, от кого и защо, как се тематизира другата религия?

Хипотези:

- Браковете между различните националности се толерират повече и допускат по спокойно и от двете родителски страни. Децата в повечето случаи овладяват и двата езика, а чрез тях и двете култури.

- Най – нетолерантни са общностите към бракове между съпрузи от две различни религии / особено православие и ислям/. Защо? Религията сама по себе си не оставя място за избор – тя може да бъде само една – или – или, за

разлика от националността, която може да е амбивалентна – двойна.

- Особено болезнено се приемат смесените бракове от малцинствата – родителски и общностни и в повечето случаи младите за да оцелеят – трябва да напуснат общностното селищно пространство.

- В повечето смесени бракове, мотивите са емоционални, свързани с чувства на любов и привързаност към партньора. Те се разпадат много по-рядко, особено ако двойката живее извън затворената малцинствената общност.

- Младежите осъществили такива бракове по свой начин / явно, или подсъзнателно/ имат ценностен социален, или образователен конфликт с родителите си и хората от общността.

Изводи и тенденции:

- Браковете между различните националности се толерират повече и допускат по спокойно и от двете родителски страни. Децата в повечето случаи овладяват и двата езика, а чрез тях и двете култури, както и гъвкави способности да се адаптират към новото;⁸

- Най – нетолерантни са общностите към бракове между съпрузи от две различни религии / особено православие и ислям/. Защо? Религията сама по себе си не оставя място за избор – тя може да бъде само една – или – или, за разлика от националността, която може да е амбивалентна – двойна;⁹

- Особено болезнено се приемат смесените бракове от малцинствените групи – и в повечето случаи младите за да оцелеят – трябва да напуснат общностното селищно пространство;

- В повечето смесени бракове, мотивите са емоционални, свързани с чувства на любов и привързаност към партньора, близост на интересите и възгледите, интензивно общуване и придържане към сходни ценности. По тази причина те се разпадат много по-рядко, особено ако двойката живее извън затворената малцинствената общност;

- Повечето запознанства стават в пространството на градската култура, когато се пресекат интересите – образователни, или професионални на младите хора;

- Мъжете са по-склонни към смесени бракове и по-самостоятелно устояват себе си в брачният избор, а жените много по-трудно взимат решение за такъв брак и изпитват много по-силни чувства на вина към “своите”.

- По-често в смесени бракове влизат жени от мнозинството и много по-рядко от малцинствата;

- Брачната възраст в смесените бракове е обикновено по-висока от традиционната за общността.

- Стъпващите в смесени бракове много често имат средно, или висше образование, което е по-високо от средното за общността, или установен соци-

ален и професионален статус. Това в особено висока степен важи за жените.

- Евреите от всички етнически групи в страната приемат най-спокойно смесените бракове;¹⁰

- Младежите осъществили такива бракове по свой начин /явно, или подсъзнателно/ имат ценностен социален, или образователен конфликт с родителите си и хората от общността.

- В семействата, които създават могат да се отдефинират – няколко конфликтни кръга през които преминават – приемането на самият брак от родители, близки и общността; раждането и кръщаването на децата, религията на децата и смъртта на някой от партньорите, който е с друга религия;

- Стратегията на съвместен живот включва – ефикасна комуникация между партньорите, стремеж да разбереш другия, да предвидиш неговите реакции, да долавяш новото и различното, но в същото време да го убедиш да има определено житейско поведение и отношение, т.е. да постигнеш целта си. Водещата комуникацията в повечето семейства е стратегическа и утилитарна, а по-рядко партнираща.

Различията се възприемат в рамките на обща рамка на равнопоставеност.

Смесените бракове са красноречиво доказателство, че взаимодействията, общите проблеми и живот, общите цели и социални мрежи са моделът за преодоляване на предразсъдъците и стереотипите по отношение на “другия и другостта”.

Бележки

¹ Тук е направена само рамката на проблемите, които ще се дискутират в друго изследване “Интеграция в дома” - или смесените бракове, като модел на среща на културите;

² “В голямото си мнозинство, човешките същества имат нужда от колективна идентичност, от съзнанието за принадлежност към призната група. Докато групата не е заплашена, дори не съзнаваме тази нужда. Когато групата е дискриминирана, преследвана, или просто принудена бързо да се промени, нейните членове се чувстват в опасност и се стемят да се защитят. ..Прибягването до тази форма на признаване – чувството за колективна принадлежност – е неизбежно, когато всички други пътища са затворени.”/Годоров, 2003, с.188/. Но това не значи, че индивидите трябва да се затворят в традициите си и в общността. “културата има две характеристики, които би трябвало да попречат на подобно смесване: първо всеки индивид е носител на множество култури и второ, всяка култура се променя непрекъснато”/Годоров, 2003, с.187/.

³ Вж. Грекова, М. 1999. Малцинство: социално конструиране и преживяване, С., 2001; Андерсън, Б. 1999. Въобразените общности, С.; Аспекти на етнокултурната ситуация в България, 1992, С.; Етнокултурната ситуация в България, 1993. С.; Тук няма подробно

да дискутирам понятията, а само ще ги въведа като отправни тези./ В Краткият етнополитически речник, 1997, с., етническата идентичност е разгледана като етнокултурна принадлежност и тя се определя преди всичко като принадлежност към културата на етноса, т.е. – културно приобщаване към етноса и предаването на тази култура на потомците. Руският термин “етническо самосъзнание” в тесен смисъл, съответства на английският термин “етническа самоидентификация”, а руското “етническо самосъзнание” в широк смисъл – на английската “етническа идентичност”.

⁴ През 1990г. В САЩ се публикуват няколко нови изследвания върху етническата проблематика. М. Уотерс провежда интервюта с бели американци – преселници, с пряк въпросник за определяне на тяхната самоидентификация. Оказало се че нейните интервюирани основно споменавали своят немски, полски, или италиански произход и се идентифицирали с няколко европейски групи едновременно.

⁵ Вж. www.Rusian.forward.com. Смешанные браки; Смешанные семьи – за и против. Обществената организация “Ново семейство”, която се бори за права на смесените семейства в Израел е публикувала отчет за отношението на израелското общество към смесените бракове. 60% от израелските евреи са против смесените бракове, независимо че в последните 50 години, числото на смесените бракове се е увеличило с 200% и всеки втори еврей извън пределите на страната живее в смесен брак с нееврей. На проведен мониторинг в Русия на 30.09. 2001 г. От сп. Новое време се оказва, че общественото мнение към смесените бракове се разпределя както следва: 15% - напълно ги одобряват; 13% - по-скоро ги одобряват, отколкото не; 49% смятат, че националността при въвеждане в брак, няма никакво значение и само 5% - съвсем не ги одобряват. – www.monitoring.ru/ В немската общественост, отношението към смесените бракове е нееднозначно. На много немци, които се женят за чужденки им се налага да преминат своеобразен тест за годност. Сътрудниците на Немският център по проблемите на смесените бракове, разкриват много случаи, когато роднините и приятелите на жениха правят всичко възможно да го откажат от “необмислената постъпка”./www.dw-world.de/russian/.

⁶ Нямам за цел да разглеждам смесените бракове от социално - демографска, социологическа, или историческа гледна точка, а идеята ми е по скоро да вида смесеното семейство като антропологически феномен, като среща и диалог на две култури на всекидневен ниво.

⁷ Вж. Марушиакова, Попов, 1993; Кръстева, А., 1997, 1998; Гребенарова, Минчева, Ризова, 1998 и др.

⁸ “И едната и другата религиозна група допуска брак с представител на друга християнска или мюсюлманска общност. Такива бракове съществуват в Якоруда между мюсюлмани и украинка или рускиня, както между мюсюлманка и иранец.”/Гребенарова, Минчева, Ризова, 1998/ Б.М Явно тук става въпрос за международни бракове, към които общността е толерантна по обясними причини. Те не се разглеждат като междурелигиозни и затова не застрашават груповата религиозна идентичност. “В Девин не са изключени смесените бракове между мъже – мюсюлмани, които са били на работа в бившия СССР, и рускини.”/Гребенарова. . .

⁹ “В Якоруда за недопустими обаче се възприемат бракове между мюсюлмани и християни якорудчани. За тази ситуация до голяма степен допринасят и родовете – християнски и мюсюлмански, които се отнасят отрицателно към подобни бракове. Отношението към тях не е положително и от страна на младото поколение. . . И докато християнският

род, макар и с неохота, но все пак приема подобен брак, то мюсюлманите – якорудчани са категорични. Техният род отлъчва всеки, който се осмели да наруши тази забрана. През последните години е регистриран само един такъв брак, при който мъжът сменя вероизповеданието си и приема християнството. Реакцията на рода му е безпощадна.”Изгониха го от Корана”. “/Гребенарова, Минчева, Ризова, 1998/

¹⁰ В проведено теренно изследване “Родова памет и историческа съдба на българските евреи” през 1998 година, върху извадка от 1215 души от колектив: Живко Георгиев, Деян Кюранов, Красимир Кънев, Цветана Георгиева и Еми Барух се съдържат данни, които показват, че само 12% от всички запитани считат себе си за част от евреите изобщо, много повече – 20% са онези, които се чувстват българи, а 49% заявяват, че общността към която принадлежат е тази на българските евреи. 94% от всички анкетирани отговарят положително на въпроса допустими ли са бракове между хора с различни религии. / Според статистиката, с която разполага представителя на Европейската агенция за България, 80-90% от българските евреи са от смесени бракове. За САЩ – този процент е 52 според статистиката на Световния еврейски конгрес/.

ЛИТЕРАТУРА

Винер, 1998; Винер, Б.Е., К построению качественной регрессионной модели этнической идентичности, Журнал социологии и социальной антропологии, т.1, вып.3

Грекова, 2001; **Грекова, М. Малцинство: социално конструиране и преживяване,**

С., 2001;

Грекова, 1998; **Грекова, М. Общността: очевидност на подобие то или проблематизиране на различието. В: Кръстева, А. Общности и идентичности, София.**

Андерсън, 1999; **Андерсън, Б. Въобразените общности, С.; 1999.**

Аспекти на етнокултурната ситуация в България, 1992, С.;

Етнокултурната ситуация в България, 1993. С.;

Бъргър, Лукман, 1996; **Социалното конструиране на реалността. София.**

Кръстева, 1997; Кръстева, А. /съст./ Общности и идентичности., София

Кръстева, 1998; Кръстева, А. /съст./ Общности и идентичности в България., София

Кръстева, Кацарски, Богомилова, Макариев, 1995; Кръстева, А., Кацарски, И., Богомилова, Н., Макариев, П., Идентичности., София.

Гутман, 1999; Гутман, А. /съст./ Мултикултурализъм. Изследване върху политиката на признаване. София.

Фотев, 1994; Фотев, Г. Другият етнос, София.

Шютц, 1999; Шютц, А. Чужденецът., София.

Сикевич, 1999; Сикевич, З. В. О соотношении этнического и социаль-

ного., Журнал социологии и социальной антропологии, т.2, вып.2

Бусыгин, 1973; Бусыгин, Е.П. Международальные семьи в национальных республиках Среднего Поволжья., Москва

Сусоколов, 1987; Сусоколов, А. А. Международальные браки в СССР, Москва

Ериксон,

Тереньтева, 1974; Тереньтева, Л. Н. Формирование этнического самосознание в национально- смешанных семьях, Москва.

Румянцева, 2004; Дети смешанных браков. Особенности етокультурного самосознания. www.ort.spb.ru. 06.04.2004

Штихве, 1998; Штихве, Р. Амбивалентность, индифферентность и социология чужого. Журнал социологии и социальной антропологии, т.1, вып.1

Гребенарова, Минчева, Ризова, 1998; Гребенарова, С., Минчева, Е., Ризова, Г., Якоруда и девин – традиция и модерност., София

Иванова, 2001; Иванова, Е., Другите *други*, или как се формира идентичност наркоман, в. Култура, бр.6, 02. 2001.

Марушиакова, Попов, 1993; Марушиакова, Е., Попов, В. Циганите в България., София.

Гюзелев, 2004; Гюзелев, Б. Албанци в Източните Балкани., София.

Желязкава, 2000; Желязкава, А. /съставител./, Съдбата на мюсюлманските общности на Балканите. / Албания и албанските идентичности/.София.

Желязкова, 2001; Желязкава, А. /съставител./, Спешна антропология, т. 1, Албанският национален въпрос и Балканите. София.

Желязкова, 2003; Желязкава, А. /съставител./, Спешна антропология, т. 2, Албански перспективи., София.

Попова, 1995; Попова, К. Албания: племенен живот между традицията и модерното. Сп. “Балканистичен форум”, бр. 2, Благоевград

Хамити, 2004; Хамити, С. Културни паметници на албанската идентичност, Резюме от Ралица Младенова. www.albanian.dir.bg